

14. Pasternak, O. (1991). Explanation of the trident, the emblem of the Grand Kyivan Prince Vladimir of St. K. : Veselka [in Ukrainian].
15. Portnov, A. (1998). The most complete roots of Trident in Ukraine. Znak : [visnyk Ukrainskoho heraldychnoho tovarystva], 14 [in Ukrainian].
16. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the State Emblem of Ukraine». Vidomosti Verxovnoi Rady Ukrainy, 40, 592 [in Ukrainian].
17. Savchuk, Yu. (2000). 8 March is our holiday! (View on the holy festivities through the prism of Ukrainian heraldry). Polityka i kultura, 8 (43) [in Ukrainian].
18. Savchuk, Yu. (2000). On the Question of Significant Reform of K. Razumovsky 1755-1764. Vosmaia Vserossyiskaia numyrmatycheskaia konferentsyia. Moskva [in Russian].
19. Skotinsky, T. (1935). Ukrainian coat of arms and flag. Lviv [in Ukrainian].
20. Tarnavetsky, P. (1962). Symbol of the flag. Visti [ukrainskyi viiskovy zhurnal], 105 [in Ukrainian].
21. Tomashivsky, S. (1912). Ukrainian National Coat of Arms. Nedilia. 29 veresnia [in Ukrainian].
22. Trembitsky, V. (1971) Historical and legal foundations of the Ukrainian state emblem. Pravnychi visnyk. Vol.3 New York [in Ukrainian].
23. Trembitsky, V. (1984). The question of determining the colors of the Ukrainian national and state flag. Visti kombatanta, 3 [in Ukrainian].
24. Trembitsky, V. (1986). The problem of the cross in the modern state emblem of Ukraine. Visti kombatanta, 1 [in Ukrainian].
25. Troniewicz, P. (2011). Grand Duke Dmitriy-Lyubart and his contemporaries: historical lore essay. Lutsk : PVD «Tverdynia» [in Ukrainian].
26. Yakimovich, B. (1989). On the issue of Ukrainian national symbols. Pamiatky Ukrainy, 3 [in Ukrainian].
27. Yakimovich, B. (1992). On the issue of Ukrainian national symbols. Ternopil, 5-6 [in Ukrainian].
28. Yakimovich, B. (1991 In the depths of centuries. Pasternak O. Explanation of the trident, coat of arms of the Grand Kyivan Prince Vladimir St.). K. : Veselka [in Ukrainian].

УДК [025.4+930.25]:001.8

О. М. Збанацька

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ МОВ У БІБЛІОТЕКАХ І АРХІВАХ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

Мета роботи. Дослідження спрямоване на визначення, обґрунтування та застосування методологічного потенціалу науки щодо аналізу інформаційно-пошукових мов у бібліотеках і архівах. Досягнення мети наукового дослідження залежить від чіткого визначення методологічної основи. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні загальних, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Використання сукупності методів дозволило дослідити інформаційно-пошукові мови у бібліотеках і архівах. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше на методологічному рівні досліджено інформаційно-пошукові мови, що побутують в бібліотеках і архівах; розширено уявлення про їх сутність; застосовано до їхнього вивчення моносистемний та полісистемний підходи. **Висновки.** Методологічні основи дослідження становлять, з одного боку, систему найзагальніших принципів, положень і методів, пізнавальну основу наукового знання про інформаційно-пошукові мови у бібліотеках і архівах, а з іншого, – сукупність прийомів, способів і процедур дослідження інформаційних процесів у бібліотеках і архівах. Характерною ознакою методології дослідження інформаційно-пошукових мов є тісний зв'язок її складових із загальнонауковою методологією.

Ключові слова: архіви, бібліотеки, інформаційно-пошукові мови, методологічні основи.

О. Н. Збанацкая

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВЫХ ЯЗЫКОВ В БИБЛИОТЕКАХ И АРХИВАХ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Цель работы. Исследование направлено на определение, обоснование и применение методологического потенциала науки относительно анализа информационно-поисковых языков в библиотеках и архивах. Достижение цели научного исследования зависит от чёткого определения методологической основы. **Методология** исследования заключается в применении общих, общенаучных и специальных методов познания. Использование совокупности методов позволило исследовать информационно-поисковые языки в библиотеках и архивах. **Научная новизна** работы заключается в том, что впервые на методологическом уровне исследованы информационно-поисковые языки, которые функционируют в библиотеках и архивах; расширено представление об их сущности; к их изучению применено моносистемный и полисистемный подходы. **Выводы.** Методологические основы исследования составляют, с одной стороны, систему общих принципов, положений и методов, познавательную основу научного знания об информационно-поисковых языках в библиотеках и архивах. Характерным признаком методологии исследования информационно-поисковых языков является тесная связь её составляющих с общенаучной методологией.

Ключевые слова: архивы, библиотеки, информационно-поисковые языки, методологические основы.

Oksana Zbanatska

INVESTIGATION INFORMATION RETRIEVAL LANGUAGES IN LIBRARIES AND ARCHIVES: METHODOLOGICAL BASIS

Purpose of Article. The purpose of the article is directed on determination, discourse and usage of the methodological potential of science regarding analysis of information and search languages in libraries and archives. Purpose of the science research depends from clear determination of methodological basis. **Methodology** of the research is in usage of general, general scientific and special methods of cognition. Usage of aggregate methods allowed to investigate information retrieval language in libraries and archives. **Scientific novelty** is in that that first on the methodological level it is investigated information retrieval languages that used in libraries and archives. It is expended conception about their essence. It is used monosystem and polysystem approaches for its study. **Conclusions.** Methodological basis of research are the following: the system of general principles, provisions and methods, foundation of scientific knowledge about information retrieval languages in libraries and archives; summation of approaches, ways and procedures of information processes research in libraries and archives. Special feature of methodological research of information retrieval languages has a close connection its constituents with general scientific methodology.

Keywords: archives, libraries, information and search languages, methodological basis.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку бібліотечної та архівної справи є увага до розробки теоретичних і методологічних проблем інформаційно-пошукових мов (ІПМ), оскільки ефективність, затребуваність, популярність, зручність роботи інформаційно-пошукових систем (ІПС) бібліотек і архівів напряму залежить від якості ІПМ. Тому їхнє дослідження є актуальним і потребує залучення методології науки. Методологія базується на сукупності принципів і методів, застосування яких у конкретному науковому дослідженні

дає можливість розв'язати певну проблему [11, 571]. Як вчення про правила мислення, методологія застосовується при створенні теорії науки. Від чіткого визначення методологічної основи дослідження «значною мірою залежить досягнення мети і задач наукового дослідження» [13, 47]. Важливу методологічну роль відіграє теорія. Не використовуючи її, «неможливо здійснювати відбір фактів, їх оцінку та узагальнення» [2, 133]. Заслуговує на увагу наведене О. В. Воскобойніковою-Гузевою співвідношення понять «теорія» та «методологія» – «теорія

вивчає сам об'єкт бібліотечної науки, виявляє закони його розвитку, а методологія аналізує шляхи вивчення об'єкта та його закономірності» [3, 4]. У нашому випадку комплексне дослідження ІІМ потребує залучення системи методів: загальних, загальнонаукових та спеціальних. Слід зауважити, що у статті представлено тільки частину методологічного апарату дослідження ІІМ.

Загальні методи або методи світоглядних наук сприяють комплексному вивченню ІІМ. Зокрема, закон діалектики взаємного переходу кількісних і якісних змін показав, що ІІМ на різних етапах розвитку зазнавали певних трансформаційних перетворень. Наприклад, інформаційний вибух та поява комп'ютерної техніки сприяли появі у середині ХХ ст. дескрипторних ІІМ.

Закон заперечення підтверджує спадкоємність між новим і старим. Так, поява ІІМ Інтернет, не привела до знищення існуючих ІІМ, а навпаки, увібрала в собі елементи предметизаційних, класифікаційних та дескрипторних ІІМ. Це стало підтвердженням того факту, що нове є змінене старе, тобто, повернення до начебто старого, але на іншому витку спіралі.

Загальнонаукові методи об'єднують широкий спектр методів як теоретичних, так і прикладних досліджень. Одним із загальнонаукових методів є метод наукової абстракції. Він полягає у визначенні найсуттєвіших характеристик процесу, що вивчається, в абстрагуванні від усього другорядного. Спочатку дається загальна характеристика явища, визначаються притаманні йому суперечності, а потім розглядаються конкретні прояви цього явища. В результаті конкретне постає вже не випадковим нагромадженням явищ, а цілісною панорамою. Абстракція відображає об'єктивну реальність не так, як живе споглядання, а проникає всередину її, йдучи від явища до суті. Метод абстрагування допомагає розглянути окремі елементи ІІМ.

Абстрактне мислення з властивими йому прийомами діалектичної логіки охоплює й інші методи пізнання ІІМ, зокрема аналіз і синтез. У процесі наукового аналізу досліджуваний об'єкт розкладається на складові елементи, кожен з яких розглядається окремо як частина розкладеного цілого. Аналіз дає можливість на-

різно вивчати окремі складові об'єкта і зазвичай здійснюється для того, щоб виділені у ході його елементи за допомогою синтезу об'єднати в єдине ціле з одночасним отриманням нових знань. Науковий синтез – це метод дослідження, який полягає в складанні елементів об'єкта, розкладених в ході аналізу, у встановленні взаємодії і зв'язків елементів, у пізнанні об'єкта як єдиного цілого. Таким чином, аналіз здійснюється в інтересах синтезу, існування якого неможливе без аналізу.

В ході інформаційного аналізу вивчаються різні ІІМ, а саме – виявляються ознаки, необхідні для їхньої характеристики. Так, при аналізі класифікаційної ІІМ з'ясовуються відомості про зміст документа, методику систематизування, систематичні каталоги, класифікаційні таблиці; при аналізі предметизаційної ІІМ – відомості про зміст документа, методику предметизування, предметні, предметно-тематичні, географічні, іменні каталоги тощо. Одержані в результаті аналізу відомості синтезуються у вигляді класифікаційного індексу, предметної рубрики тощо.

Основні методи організації пошуку в умовах використання комп'ютерної техніки потребують попередньої класифікації інформації. Для розв'язання цього завдання застосовується метод класифікації. Спочатку класифікації піддаються ІІМ, що дозволяє проаналізувати становлення і розвиток окремої ІІМ, потім – внутрішня структура певної класифікаційної системи. Класифікація служить засобом зберігання і пошуку інформації, що міститься в ній самій. Будь-яка ІІМ являє собою систему класифікації, оскільки кожне слово, виражаючи певне поняття, очолює деякий клас. Класом тут називається сукупність предметів, кожному з яких властиві ознаки, які відбиваються в змісті відповідного поняття. Слово або словосполучення, яке виражає це поняття, слугує іменем даного класу. Таким чином, включення будь-якого слова в пошуковий образ документа (ПОД) означає віднесення цього документа до класу, іменем якого є дане слово.

Інше завдання класифікації – проведення ефективного пошуку інформації або будь-яких об'єктів, які зберігаються в інформаційних установах.

Загальнонаукові методи покладають в основу «фахових досліджень загальнонаукові підходи» [3, 4]. Пізнання ІПМ базується на використанні загальнонаукових підходів – системного, структурного, функціонального, інформаційного та модельного.

Сьогодні виникає протиріччя: з одного боку – між станом, суспільним значенням бібліотек, архівів та їхніми ІПМ, з іншого – між обмеженими можливостями пошуку потрібної інформації. Як зазначає М. С. Слободяник, «є невідповідність між стрімким зростанням наукового знання, зафіксованим у документній формі, і обмеженими можливостями фахівців для його пошуку та освоєння» [9, 12]. Суперечності між накопиченою інформацією та потенційними її споживачами повинні визначати тенденції розвитку бібліотек і архівів як соціальних інституцій, що в перспективі мають забезпечити їхній синтез. Для зняття таких суперечностей виробляється певний оптимум синтезу властивостей диференційованості та інтегрованості, що реалізується при формуванні бібліотечних та архівних фондів, організації довідкового апарату (ДА), створенні ІПС, розробці ІПМ та обслуговуванні споживачів інформації.

Системний підхід надає можливість розглянути ІПМ як складну систему, яка має багато підсистем різної природи, з метою виявлення внутрішніх закономірностей і виведення на більш глибоке аналітичне знання про об'єкт. Системний підхід означає розгляд ІПМ як системи, тобто взаємозв'язаної сукупності компонентів. У системі кожен компонент потрібен і тісно пов'язаний з іншими компонентами. Випадіння або зміна одного компонента неминуче потягне за собою зміну або руйнування системи [7, 29]. Так, як системний об'єкт ДА представляє собою взаємопов'язану кількість записів про зміст, форму, кількість і місцезнаходження документів. Елементом ДА є описова стаття архівного довідника, запис у каталожній картці, характеристика в путівнику, дескриптор тощо. Всі елементи ДА мають відповідати єдиній методиці, а це дасть можливість реалізувати на практиці одну з тих вимог, що висуваються до інформаційних систем – одноразове введення інформації і багаторазове її використання.

Важливим є те, що приймаючи рішення про зміну будь-якої частини ІПМ, бібліотекар або архівіст має чітко уявляти, що всі інші елементи системи ІПМ так або інакше теж відчують цей вплив і зміняться. Обов'язковим є передбачення, як відгукнеться на управлінський вплив кожний елемент ІПМ або інший компонент бібліотеки або архіву в цілому.

У пізнанні системи системний підхід передбачає виконання таких процедур:

- розгляд ІПМ як *цілого*, тобто з точки зору складу їх елементів, а також як *частини* оточуючого їх середовища;

- виявлення *системоутворюючих зв'язків*, які і створюють системну єдність ІПМ, їхню цілісність;

- аналіз *структури* ІПМ, тобто їхньої побудови, впорядкованості, організації, як по вертикалі (з точки зору супідрядності, ієрархії частин), так і по горизонталі (з точки зору координації компонентів);

- аналіз *системи управління* ІПМ, тобто виявлення суб'єктів, які реалізують і коригують внутрішні і зовнішні взаємозв'язки між рівнями ІПМ;

- розгляд *генезису* ІПМ – їхньої еволюції, починаючи з зародження і до сьогодення. Це допомагає зрозуміти механізми і сили, що рухають їхній розвиток, виявляє фактори, що визначають ті або інші явища в ІПМ, передбачають їхні майбутні проблеми [1].

Системний підхід має дві форми:

- *моносистемний підхід*, який спрямовано на розгляд ІПМ як окремої, автономної системи і її аналіз з точки зору її внутрішніх законів і механізмів. Коли ми знаємо основні властивості і закономірності системи в цілому, можна визначити правильність функціонування і розвитку всіх її підсистем, розглядати ІПМ одночасно у всьому комплексі проблем;

- *полісистемний підхід*, який передбачає розгляд ІПМ як підсистеми, тобто частини більш складної системи (макросистеми) [6]. Полісистемний підхід пояснює властивості і закономірності розвитку ІПМ як типові прояви властивостей тих макросистем, до яких вона входить.

Застосовуючи системний підхід до документного фонду, О. М. Морєва зазначила, що системний підхід – це «особливий спосіб мис-

лення, погляд на дійсність як на сукупність взаємодіючих систем різної складності» [7, 31]. Проблеми, що виникають у системі, є результатом неправильної взаємодії між її компонентами або вплив більш широкої системи.

Застосуємо до розгляду ІПМ *моносистемний підхід*. Почнемо з аналізу її виникнення та становлення. Зародженню нової ІПМ передують виникнення соціальних, духовних та матеріальних передумов. Соціальні передумови – це суспільна потреба у конкретній ІПМ. Для того, щоб була розроблена нова ІПМ, є важливим усвідомлення суспільством її необхідності у даному місці у даний час. Духовні передумови – це ідеальне уявлення про те, якою повинна бути нова ІПМ і яких заходів для цього треба вжити. Головна ідея ІПМ повинна оформитися у вигляді цілей і задач, які доведеться вирішувати майбутній ІПМ. Матеріальні передумови – це потреба створення матеріально-технічної бази для розробки нової ІПМ. Перш ніж приступити до розробки нової ІПМ, потрібно знайти приміщення з потрібними комунікаціями, обладнанням, підібрати персонал, забезпечити надходження фінансів. Вибір ІПМ залежить від профілю інформаційної установи.

Нова ІПМ створюється на основі інших ІПМ: тих, що існують поруч (наприклад, схожість таблиць основного ряду Десяткової класифікації Дьюї та Універсальної десятикової класифікації); тих, що були попередниками (наприклад, таблиці Л. Н. Троповського, які є переробкою Універсальної десятикової класифікації); тих, що не є типовими для бібліотечної і архівної справи (наприклад, Рубрикатор науково-технічної інформації).

Застосовуючи системно-структурний підхід до розгляду ІПМ, слід звернути увагу на те, що до складу ІПМ входить багато лексичних одиниць (ЛО) та граматичні (парадигматичні і синтагматичні) відношення між ними. Граматичні відношення дозволяють організувати ЛО в систему.

Основними елементами ІПМ є:

– *лексичні одиниці* (позначення окремого поняття, прийняте в ІПМ) [4, 3]. ЛО можуть бути слова, словосполучення, аббревіатури, символи, дати, загальноприйняті скорочення, які прийняті в природній мові, а також екви-

валентні їм кодові або символічні позначки штучної мови. Наприклад, класифікаційному індексу 025.4(477) в Універсальній десятиковій класифікації відповідає фраза «класифікування й індексування в Україні». Сукупність ЛО утворює *лексику* ІПМ.

– *нотації* (система позначок і правил їх застосування, що використовується для представлення ЛО та відношень між ними) [5, 9-10].

– *парадигматичні відношення* (позаконтекстні відношення між поняттями чи термінами) [5, 19]. Парадигматичні (базисні, аналітичні) відношення обумовлені наявністю визначених логічних зв'язків між предметами та явищами, незалежно від контексту. Ці відношення враховують схожість і відмінність у змісті ЛО, наприклад, відношення рід-вид («дерево» – «береза» або «інформаційні установи» – «архівні установи») – існує відношення незалежно від того, в якому тексті вони знаходяться, оскільки між відповідними предметами існує зв'язок, береза є видом дерева), ціле-частина, предмет-функція, предмет-властивість та ін. На основі цих відношень здійснюється групування ЛО в *парадигми*. *Парадигма* – це множина елементів мови, які мають визначену загальну ознаку, наприклад, сукупність глухих фонем, синоніми, багатокореневі слова тощо.

– *синтагматичні відношення* (контекстуальні відношення між поняттями чи термінами) [5, 19]. Синтагматичні (текстуальні, граматичні, синтаксичні) відношення виникають при об'єднанні слів у фрази, речення. Наприклад, у реченні «Студенти садили дерева» між словами «садили» і «дерева» існують відношення (зв'язки), причому ці відношення (зв'язки) існують тільки в наведеному реченні. Група ЛО, пов'язаних синтагматичними відношеннями, утворює *синтагму* (фразу, речення на ІПМ).

Принципова різниця між парадигматичними і синтагматичними відношеннями полягає в тому, що перші враховують смислові відношення, які не залежать від змісту будь-яких текстів, а синтагматичні відношення виражають смисл контексту і визначаються ним. Одні й ті ж самі ЛО можуть утворювати різні за смислом синтагми, тобто синтагматичні відношення між ЛО можуть змінюватися. Парадиг-

матичні відношення стабільні, і тому їх можна зафіксувати в словнику ІПМ [10, с. 36].

Також до елементів ІПМ деякі автори відносять:

- *правила утворення складних і складених індексів* на основі простих;
- *правила інтерпретації* – переклад з природної мови на ІПМ, і навпаки;
- *правила змін, виправлень і доповнень* мови, тобто правила виключення застарілих слів або рубрик, застарілих зв'язків або заміна їх новими або зміна формулювання рубрик [8, с. 6].

У кожній ІПМ встановлюються три види зв'язків, які забезпечують єдність і стійкість системи.

Зв'язки взаємодоповнення є потрібним мінімумом, достатнім для виникнення системної єдності ІПМ. Сутність їх в тому, що кожна ЛО ІПМ, привносить нову інформацію, і тим самим доповнює існуючу. Сама ІПМ переходить на якісно новий рівень представлення знання. Однак зв'язки взаємодоповнення є достатніми тільки до певної межі. У процесі розвитку ІПМ її системні якості зміцнюються і розширюються, залучаючи все нові ЛО. Поступово кількісне збільшення ЛО ІПМ приводить до того, що ускладнюється пошук потрібної інформації у великій кількості ЛО, і виникає потреба в їх упорядкуванні (наприклад, у виокремленні додаткових розділів класифікації). Це означає появу нового виду взаємозв'язків всередині ІПМ – зв'язків взаємодії.

Зв'язки взаємодії або структурні зв'язки – це взаємозв'язки між ЛО. Вони утворюють відносно жорстку конструкцію ІПМ, яка відображає відношення або супідрядність між ЛО і називається структурою ІПМ. Кожна з ІПМ має свою структуру. Так, класифікаційні ІПМ мають структуру ієрархічних класифікаційних систем, упорядкованих за галузями знання, часто універсальних і комбінаційних; дескрипторні ІПМ – мають парадигматичну структуру, де словникові статті в інформаційно-пошукових тезаурусах (ПТТ) хоча і упорядковані за абеткою, проте в самій словниковій статті між ЛО присутні парадигматичні відношення.

Зв'язки протидії забезпечують розвиток ІПМ у відповідності з діалектичним законом єдності і боротьби протилежностей. ЛО не-

минуче вступають у протиріччя одна з одною. Наприклад, поява нового терміну в суспільстві, ставить питання про видалення застарілого, а в результаті відбувається оновлення ІПМ.

Отже, розгляд ІПМ як системи потребує встановлення різних системних зв'язків, що забезпечують єдність і розвиток системи. Кожен з видів зв'язків вирішує своє завдання. Так, зв'язки взаємодоповнення забезпечують ІПМ спроможність повною мірою задовольняти інформаційні запити споживачів. Структурні взаємозв'язки, упорядковуючи ЛО ІПМ і забезпечуючи взаємодію між ними, сприяють підвищенню оперативності задоволення інформаційних запитів. Зв'язки протидії забезпечують розвиток ІПМ, примушуючи її оновлюватися, гнучко реагувати на змінені умови і відповідати актуальним вимогам споживачів.

Коли ІПМ перестає задовольняти запити споживачів, то виникає нагальна потреба в її заміні або впровадженні паралельно ще однієї ІПМ. Тоді до структури ІПС буде входити вже дві ІПМ, кожна з яких матиме свою структуру. Одні ІПМ втрачають свою роль і значення в ІПС, інші від самого початку не мають майбутнього і зникають, а треті є зародками нової, більш досконалої ІПМ, як, наприклад, класифікаційні і дескрипторні ІПМ покладено в основу розробки ІПМ Інтернет.

Рушійною силою розвитку завжди слугують протиріччя, подолання і вирішення яких і виводить систему на новий якісний рівень [7, 35]. Для ІПМ найбільш значимими є такі протиріччя:

- протиріччя між ПОД і пошуковий образ запиту (ПОЗ);
- протиріччя між потребою в оновленні ІПМ і ресурсними або інтелектуальними обмеженнями;
- протиріччя між існуючою термінологією, представленою в довідкових виданнях і потребою відобразити її в якості ЛО ІПМ;
- протиріччя між динамікою інформаційних потреб і відносною консервативністю ІПМ.

Таким чином, інформаційні працівники мають постійно вирішувати зазначені протиріччя, бо саме від їх фахового рівня залежить ефективність функціонування бібліотечних і архівних ІПС.

У зв'язку з цим постає актуальним формування системи управління ІІМ. У кожній інформаційній установі повинен бути суб'єкт – окрема посадова особа або підрозділ, завдання яких полягатиме у розробці всієї ІІС, і підтримці її в актуальному стані.

Отже, моносистемний підхід до ІІМ допомагає зрозуміти, як з окремих ЛО утворюється ІІМ, пояснює глибинні механізми її розвитку, виявляє сутність проблем, що виникають у процесі розвитку.

На відміну від моносистемного підходу, **полісистемний підхід** розглядає ІІМ як частину багатосистемного світу, як компонент більш складних систем. З точки зору полісистемного підходу, всі об'єкти дійсності є підсистемами будь-яких макросистем різного порядку, які в свою чергу входять в якості складової частини в ще більші системи, утворюючи складну ієрархію [7, 35]. Функції, які виконує ІІМ як компонент різних макросистем, визначають його склад, структуру і розвиток. Полісистемний погляд на ІІМ дає багатовимірне її розуміння, уявлення її в різних системах координат в залежності від того, з точки зору якої з макросистем він розглядається, а також дозволяє бачити і аналізувати не тільки її внутрішні, але і зовнішні взаємозв'язки. Іншими словами, частина – ІІМ – пізнається, спираючись на знання загального, через закономірності, характерні для більш широкої системи, в яку вона входить. Так, основною функцією ІІМ є посередницька, а розширення цієї функції за рахунок автоматизації, вплинуло і на форми обслуговування споживачів інформації.

ІІМ можна розглядати як необхідну складову частину, принаймні, трьох макросистем:

- 1) ІІС, до якої вона належить;
- 2) системи документних комунікацій;
- 3) світового інформаційного простору.

Вперше ІІМ як компонент ІІС розглянув А. І. Чорний в монографії «Введение в теорию информационного поиска» («Введення в теорію інформаційного пошуку» (Москва, 1975) [12]. На його думку, до структури ІІС входять наступні компоненти: *пошуковий масив* (сукупність документів бібліотечного та архівного фонду); *інформаційно-пошукова мова* (одна або декілька); *правила індексування* (за якими створюється

ПОД); *правила пошуку* (за якими створюється ПОЗ); *технічні засоби; люди, що взаємодіють з системою* (бібліотекарі, архівісти, системні адміністратори, користувачі) [12, 18-19].

Як бачимо, ІІМ виступає тут як самостійна рівноправна підсистема ІІС, яка залежить від стану і функціонування інших підсистем і, в свою чергу, сама впливає на них. Її основне призначення в цій системі – бути посередником між документами та їхніми пошуковими образами. В результаті функціонування архівного документа в системі наукових комунікацій утворюється наступний ланцюжок: архіви – архівні документи – довідковий апарат архівів, виражений однією або кількома ІІМ – споживачі інформації – архівні документи – архіви. Сполучною ланкою між архівом, архівним документом та споживачем архівної інформації є ДА архівів, виражений однією або кількома ІІМ. У кожній ланки є локальні цілі й завдання, але вони «повинні підпорядковуватися меті й загальним інтересам системи в цілому» [9, 14]. За таких умов автоматизовані ІІС можна вважати якісно новим утворенням, що набуло нових системних властивостей, відсутніх в окремих його ланках.

Наступне, ІІМ можна розглядати як складову системи документних комунікацій, яка забезпечує циркуляцію документів в суспільстві, і в підсистемі зберігачів документів виступає посередником між ПОД і ПОЗ. В ідеалі це мало б виглядати так: одноразово створений бібліографічний або архівний запис може бути використано багаторазово різними інформаційними установами.

Сьогодні формується нова макросистема, поява якої пов'язана зі світовим інформаційним простором. Для його формування потрібно не тільки надати в електронному вигляді інформацію, але й «перетворити її на знання» [7, 56]. Пошук інтернет-ресурсів відбувається за допомогою ІІМ Інтернету, тому ІІМ можна розглядати як складову частину світового інформаційного простору.

Отже, кожна ІІМ прямо або опосередковано належить до кількох великомасштабних систем, які забезпечують побутування, розвиток окремих особистостей і співтовариств. У кожній з них вона виконує функцію посередника між ПОД і ПОЗ.

Для кращого пізнання евристичних можливостей ІПМ, поряд з системним, структурним і функціональним підходами слід застосувати модельний підхід, який відображає співвідношення між людськими знаннями про об'єкти і цими об'єктами. На думку М. С. Слободяника, «найважливішою особливістю моделі є її подібність з оригіналом у будь-якому з жорстко зафіксованих та обґрунтованих аспектів» [9, 18]. Моделі ІПМ слід розглядати як гносеологічні образи, що є інструментами пізнання ІПМ на емпіричному, теоретичному, метатеоретичному рівнях.

Поряд із загальнонауковими підходами застосовують також *спеціальні методи*. Історико-порівняльний метод дослідження передбачає історичний підхід до аналізу ІПМ через призму трансформаційних перетворень. Документаційна наука не може ігнорувати все те цінне і позитивне, що було накопичено в бібліотечній і архівній справі, і що може представляти собою внесок у загальний добуток світового інформаційного середовища. Так, порівнюючи конкретні ІПМ на різних історичних етапах, виявляємо тотожність і наступність у трансформації ІПМ, що допомагає не тільки мати хорошу панорамну картину, але й планувати розвиток ІПМ і здійснювати ефективний пошук інформації.

До загального пізнання ІПМ слід віднести також інтеграційні процеси між бібліотекознавством та архівознавством. Незважаючи на різні об'єкт і предмет даних дисциплін, можна виявити і спільні риси, наприклад, описування документів, їхнє систематизування з використанням певних класифікаційних таблиць, створення відповідного ДА та обслуговування споживачів інформації.

Отже, сукупність знань про об'єкт дослідження формують науку, яка поділяється на частини, серед яких провідне місце посідає методологія. Методологічні основи дослідження становлять, з одного боку, систему найзагальніших принципів, положень і методів, пізнавальну основу наукового знання про ІПМ, що функціонують у бібліотеках і архівах, а з іншого, – сукупність прийомів, способів і процедур дослідження інформаційних процесів у бібліотеках і архівах. Характерною ознакою методології дослідження ІПМ є тісний зв'язок її складових із загальнонауковою методологією. Залучення загальних, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, застосування моносистемного та полісистемного підходу до вивчення ІПМ, дозволяє їх пізнати на теоретичному та мета теоретичному рівнях.

Список використаних джерел

1. Блауберг И. Философский принцип системности и системный подход / И. Блауберг, В. Садовский, Б. Юдин // Вопросы философии. – 1978. – № 8. – С. 39–52.
2. Ванеев А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика : к 80-летию со дня рождения автора / А. Н. Ванеев ; Санкт-Петербург. гос. ин-т культуры и искусств. – Санкт-Петербург : Профессия, 2004. – 367 с.
3. Воскобойникова-Гузєва О. Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства / О. Воскобойникова-Гузєва // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 2. – С. 3–9.
4. Информационно-поисковые языки. Термины и определения : ГОСТ 7.74-96. – [Введен 01.07.97]. – Минск, 1997. – 33 с. – (Межгосударственный стандарт) (Система стандартов по информационному, библиотечному и издательскому делу). – Идентичен стандарту ISO 5127-6-83.
5. Інформаційні мови. Терміни та визначення : ДСТУ 2398-94. – Введ. 01.01.95. – Київ, 1994. – 73 с. – (Державний стандарт України) (Інформація та документація). – Ідентичний стандарту ISO 5127-6:1983, NEQ.
6. Кузьмин В. П. Исторические предпосылки и гносеологические основания системного подхода / В. П. Кузьмин // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 3. – С. 3–13.
7. Морєва О. Н. Документные фонды библиотек и информационных служб / О. Н. Морєва. – Санкт-Петербург : Профессия, 2010. – 398, [1] с. – (Библиотека).
8. Омарова Т. Б. Информационно-поисковые языки и информационно-поисковые системы : конспект лекций / Т. Б. Омарова. – Москва : ВНИИПИ, 1990. – 83 с.
9. Слободяник М. С. Наукова бібліотека : еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – Київ : Ред. журн. «Бібл. вісник», 1995. – 268 с.

10. Соколов А. В. Информационно-поисковые системы. Автоматизация библиографического поиска : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Ленинград, 1983. – 88 с.
11. Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства ; [редкол.: Матяш І.Б. (голова) та ін.]. – Київ, 2008. – 880 с.
12. Черный А. И. Введение в теорию информационного поиска / А. И. Черный ; ВИНТИ СССР. – Москва : Наука, 1975. – 238 с.
13. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч. для вищ. навч. закл.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко ; М-во культури і мистецтв України, Харк. держ. акад. культури. – Харків : ХДАК, 1998. – 287 с.

References

1. Blauberg, I., Sadovskiy, V., Yudin, B. (1978). Philosophical principle of system and system approach. *Voprosy filosofii*, 8, 39–52 [in Russian].
2. Vaneev, A. N. (2004). *Librarianship. Theory. Methodology. Practice* Sankt-Peterburg: Professiya [in Russian].
3. Voskoboynikova-Guzyeva, O. (2007). Discussion issues in the development of the theory and methodology of library science. *Bibliotekhnij vistnyk*, 2, 3–9 [in Ukrainian].
4. Information retrieval languages. Terms and Definitions. GOST 7.74-96. (1997). Minsk [in Belorussian].
5. Information languages. Terms and definitions. GOST 2398-94. (1994). Kyiv [in Ukrainian].
6. Kuzmin, V. P. (1982). Historical preconditions and gnoseological bases of the system approach. *Psihologicheskij zhurnal*. T. 3, № 3, 3–13.
7. Moreva, O. N. (2010) *Documentation funds of libraries and information services*. Sankt- Peterburg: Professiya [in Russian].
8. Omarova, T. B. (1990). *Information retrieval languages and information retrieval systems*. Moskva : VNIPI [in Russian].
9. Slobodyanyk, M. S. (1995). *Scientific library: evolution of structure and functions*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Sokolov, A. V. (1983). *Information retrieval systems. Automation of bibliographic search*. Leningrad [in Russian].
11. *Ukrainian Archival Encyclopedia*(2008). Kyiv [in Ukrainian].
12. Cherniy, A. I. (1975). *Introduction to the theory of information retrieval*. Moskva: Nauka [in Russian].
13. Shejko, V. M., Kushnarenko N. M. (1998). *Organization and methods of research*. Harkiv [in Ukrainian].

УДК 35.077.1:352(477-25)(045)

З.М. Свердлик

СЛУЖБОВЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ФОРМА ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ Й УПРАВИ (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

*Метою статті є з'ясування недостатньо досліджених питань щодо складу службового листування між органами міського управління міста Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Київською міською думою й управою) та іншими установами, організаціями і органами влади, особливостей інформації зовнішніх вхідних і внутрішніх вихідних документів. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історичного методу, методу текстологічного аналізу та деконструкції документної інформації. Зазначений методологічний інструментарій дає змогу розкрити та піддати аналізу службовий документ як об'єкт ділових процесів, що здійснюються в органах державної влади та місцевого самоврядування на всіх етапах історичного розвитку. **Науковою новизною** роботи є розширення наукових знань про оформлення, основні групи та види документів, характерні для діловодства Київської міської думи й управи. **Висновки.** Грунтовний аналіз оформлення та видового складу документації Ки-*